

Vita a szovjet falu fejlődéséről

A XX. kongresszus nyomán új lendületet nyert a Szovjetunió szovjet korszakával foglalkozó szakemberek tevékenysége. Az utóbbi időben a szovjet korszak kutatása terén — számos fontos és nagyjelentőségű kérdés mellett — a fő figyelmet az oroszországi, ill. a szovjet mezőgazdaságban az 1917. évi októberi forradalom után bekövetkezett nagyjelentőségű változások problematikája vonta magára. E kérdéssel foglalkoztak a szovjet tudományos intézmények és főiskolák szakemberei is a Moszkvában 1961. április 18—21. között megrendezett tudományos ülészekon.

Az elhangzott 27 előadás és közlemény mondanivalójáról a Voproszi Isztorii folyóirat hasábjain (1962. 2. sz.) Danyilov V. P. tájékoztatta az olvasóközönséget. Az ülészek keretében megvitatásra kerültek olyan fontos kérdések, mint

1. a szovjet hatalom első éveiben végrehajtott agrárintézkedések jellege és eredményei,

2. a teljes kollektivizálás és a kulákság mint osztály felszámolása, a szovjet kolhozfaluban fennálló társadalmi-gazdasági viszonyok lényege,

3. a kolhozrendszer fejlődése az új szakaszban.

Az első problémakörrel kapcsolatosan Poljácov J. A. „Az októberi forradalmat követő agrárátalakulás társadalmi-gazdasági eredményei 1917—1920” címmel tartott referátuma nagy érdeklődést váltott ki, sőt, az ülészeket követően a Voproszi Isztorii folyóirat hasábjain közte és Danyilov között kialakuló vita tanúsága szerint az érdeklődés középpontjába került. (A vitát lásd: Voproszi Isztorii 1962. 2., 8., 9. és 1963. 2. számaiban.)

Milyen feladatokat kellett megoldania az agrárforradalomnak, hány szakaszra bontható az agrárforradalom és melyek ezek jellemző vonásai, a szovjet parasztság fejlődésének és a szovjet állam agrárpolitikájának melyek a jellemző vonásai a hadikommunizmus idején (1919—1920), az agrárforradalom folytatásának tekinthető-e a nep-korszak, stb. — íme, néhány a felmerült legfontosabb kérdések közül.

Poljácov referátumában azt tűzte ki célul, hogy az európai Oroszország területére vonatkozó statisztikai adatok alapján ábrázolja azt a helyzetet, amely a falusi osztályviszonyokban az agrárforradalom nyomán a polgárháború befejezésére kialakult. Referátumában Poljácov elsősorban az 1917. és 1920. évi adatokat kívánta összevetni, mivel véleménye szerint az agrárátalakulás végeredményét az 1920. évi adatok illusztrálják. Poljácov egyébként utal arra, hogy az októberi forradalmat követően az oroszországi falvakban kibontakozó fejlődés tudományos feldolgozása még meglehetősen kezdeti stádiumban van, s különösen fehér foltot képeznek az 1919—1920. év eseményei és eredményei, mivel a források csekély számúak és sokban ellentmondásosak.

Referátumában Poljákov megállapítja, hogy az agrárforradalom során kétirányú harc bontakozott ki az oroszországi falvakban: az egész parasztság harca a nagybirtokrendszer felszámolásáért, ill. a szegényparasztság és a falusi agrárproletárok harca a kulákság ellen. Ennek megfelelően Poljákov két szakaszt kíván megkülönböztetni a felfogása szerint 1917-től 1920-ig terjedő agrárforradalom kezdeti időszakán belül, majd felhívja a figyelmet az 1919 tavaszától 1921 tavaszáig terjedő periódusra, amelyet az agrárforradalom harmadik szakaszaként kíván javasolni, megjegyezvén, hogy e szakasz kiemelésére az állam által ezen időszakban követett speciális gazdaságpolitikában (hadikommunizmus) látja az alapot.

Poljákov egyébként kifejti, hogy a három szakasz ellenére az 1917-től 1920-ig tartó időszakban a faluban végbemenő társadalmi-gazdasági fejlődés tartalma és alapvető tendenciája — véleménye szerint — lényegében azonos: a falu középparasztosodása, a szegényparasztság és a kulákság számának csökkenése.

Az 1921 tavasza után következő periódusra vonatkozóan — mintegy kitekintésül — megállapítja Poljákov, hogy a kulákság addig állandóan csökkenő száma ekkor ismét emelkedni kezd, amely jelenség ismeretében e korszakot már nem tekintheti az agrárforradalom folytatásának.

A tudományos ülészek résztvevői, majd a Voproszi Isztorii folyóirat hasábjain Danyilov számos kérdésben vitába szálltak Poljákov koncepciójával.

A vita résztvevői sajnálattal állapították meg, hogy Poljákov meglehetősen elnagyoltan kívánta jellemezni az ún. két szociális háborút, azaz az agrárforradalom polgári-demokratikus és szocialista célokért küzdő két szakaszának megjelenési formáit és arányait. Ez többek között megmutatkozott abban, hogy Poljákov a polgári demokratikus szakasz fő feladatának mindössze a nagybirtokrendszer felszámolását jelölte meg. A vita résztvevői utaltak arra, hogy az ország számos vidékén (Szibéria, Kubán stb.) már az 1917. évi októberi forradalom előtt is ismeretlen volt a nagybirtokrendszer, s így annak felszámolása nem is képezhetett 1917 őszén fő feladatot, viszont ugyanakkor a polgári demokratikus agrárátalakulás jegyében számos más probléma megoldására került sor. Az adott kérdésben a vita résztvevői a táji sajátosságokat messzemenően figyelembe vevő, finoman differenciáló vizsgálódás szükségességére hívták fel a figyelmet.

A Poljákov és Danyilov között kibontakozó vita három fő kérdés körül csoportosítható:

1. Az agrárforradalom szakaszai.
2. Az 1919—1920 során érvényesülő állami gazdaságpolitika, valamint a faluban végbemenő fejlődés fő tendenciája.
3. Az agrárforradalom folytatásának tekinthető-e a nep-korszak, vagy sem?

„Külön figyelmet érdemel Poljákov koncepciója az agrárforradalom 3. szakaszáról, 1919 tavaszától 1921 tavaszáig” — írja a tudományos ülészekről szóló ismertetőjében Danyilov, majd utal arra, hogy Lenin annak idején két szakaszra bontotta az 1917 októbere után kibontakozó agrárforradalmat, a polgári demokratikus, valamint a szocialista szakaszra. Ennek ismeretében — mondja Danyilov, — „a harmadik szakasznak semmi helye nincs”, annál kevésbé, mivel Poljákov a harmadik szakasz megkülönböztetésére nem a parasztság fejlődésében, hanem az állam által követett — s Poljákov véleménye szerint a falusi viszonyokon mitsem változtató, kizárólag a városban érvényesülő — gazdaságpolitikában látja az alapot.

A vita során Danyilov síkra száll az agrárforradalom két szakaszra történő bontása mellett, megjegyezve, hogy nem ért egyet azzal a koncepcióval sem, amely 1920-ra helyezi az agrárforradalom befejezését. Állásfoglalása összefüggésben van a parasztság körében 1917—1920 során végbemenő fejlődési tendencia Poljákovtól eltérő felfogásával.

Danyilov mindenekelőtt arra utal, hogy az 1920. évi statisztikai forrásoknak a forradalmi agrárátalakulás végeredményét tükröző adatokként történő felhasználását helytelennek tartja, mivel véleménye szerint 1919—1920 során, a hadikommunizmus idején olyan új és lényeges mozzanatok jelentkeztek az állam által követett agrártörvényhozásban, a gazdaságpolitikában, valamint ezzel összefüggésben a parasztság fejlődésében, amelyek ismeretében a 1919—1920. évi időszakot semmiképpen sem tekintheti az 1917-ben kezdődő agrárforradalom szakaszával összevonhatónak.

Danyilov behatóan elemzi a szovjet állam 1921-ig terjedő agrártörvényhozását, majd megállapítja, hogy a parasztság fejlődése 1917—1918-ban, valamint 1919—1920-ban lényegesen eltérő vonásokat mutat. Míg ugyanis 1917—1918-ban az állam helyesnek tartotta az egyéni parasztgazdaságok fennállását, továbbá a középparasztosodás a kulákság s a szegényparasztság rovására egyaránt folyt, addig 1919—1920-ban, a hadikommunizmus idején, az állam rohammal kívánta megvalósítani a kollektív gazdálkodást, perspektívatlanak nyilvánítva az egyéni parasztgazdálkodást. Ennek egyik következményeként a középparasztosodás most már csak a kulákság rovására folyt, s növekedett a szegényparasztság létszáma.

Fentiek alapján vonja le Danyilov azt a — Poljákovval vitázó — megállapítását, amely szerint a nep-korszak, visszatérve többek között az egyéni parasztgazdálkodás állampolitikai biztosításának útjára, sokkal inkább tekinthető az 1917—1918 során követett politika folytatásának, mint az egyéni gazdaságok azonnali felszámolását célul tűző 1919—1920. évi hadikommunizmus.

Danyilov egyébként utal arra, hogy az 1920. évi adatok értékelése meglehetősen bonyolult feladat, mivel azok nem csupán a forradalom, hanem a hadiesemények következményeit is magukban foglalják, s így pl. az egy lóval rendelkező gazdaságok számának megnövekedése 1917-hez viszonyítva nem feltétlenül jelent forradalmi vívmányt, hanem sok esetben az állatrekvirálás és állatelhullás következtében jelentkező új helyzetet is tükrözheti.

Danyilov periodizációs javaslata végeredményben a következő:

1. 1917—1918, az agrárforradalom időszaka, s ezen belül a Lenin által meghatározott két szakasz,
2. 1919—1920 — hadikommunizmus,
3. 1921 — nep-korszak.

Danyilov befejezésül még megjegyzi, hogy véleménye szerint alapkonceptióján nem változtat az a tény, hogy a hadiesemények miatt az ország egyes területein később került sor az agrárforradalom kibontakozására.

A Voproszi Isztorii hasábjain kibontakozó vita során Poljákov elismeri, hogy Danyilovnak igaza van az agrárforradalom két szakaszra történő bontásával kapcsolatban, azaz az ún. „két szociális háborún” túl tartalmilag mást jelentő harmadik szakasz kijelölése valóban helytelen lenne.

A második kérdésesoporttal kapcsolatban Poljákov megjegyzi, hogy a parasztság soraiban 1919—1920 folyamán végbemenő társadalmi-gazdasági fejlődésnek jóformán semmi irodalma és értékelése nincs, s éppen ezért nincs

egységes állásfoglalás az agrárforradalom befejezését illetően sem. Egyébként továbbra is fenntartja azt a véleményét, hogy a forradalom agrár vonatkozású intézkedéseit egyrészt a hadiesemények, másrészt az ország különböző részein végbemenő belső fejlődés különbözősége következtében 1918-ban távolról sem lehet befejezettnek tekinteni. Végezetül megjegyzi, hogy az ülészakon senki nem tiltakozott az ellen, hogy az országban végbement agrárátalakulás illusztrálására az 1920. évi adatokat alkalmazza.

Az 1917—1920 közötti időszak alatt a parasztság körében végbemenő fejlődés kérdésében is fenntartja Poljácov eredeti álláspontját, ismételten leszögezve, hogy 1919—1920 folyamán a faluban végbemenő szociális változások ugyanolyan irányban haladtak, mint 1917—1918-ban, azaz meggyőződése szerint nem áll fenn az az elvi különbség, amelyet Danyilov vall. Poljácov véleménye szerint tehát a hadikommunizmus szakasza az agrárforradalom szerves részének tekintendő, függetlenül attól, hogy az egyébként egy sor speciális vonással is rendelkezik. Poljácov álláspontja igazolására számos, a parasztság helyzetére vonatkozó adatot is felhoz. A hadikommunizmus idején követett állampolitikával kapcsolatban Poljácov kifejti, hogy a kollektivizálás, ill. az egyéni parasztgazdálkodás kérdésében Danyilov túloz és figyelmen kívül hagy olyan fontos pártdokumentumokat, mint többek között Lenin beszéde a párt VIII. kongresszusán, ahol éppen mértéktartásra és türelemre int e tekintetben.

A nep-korszak értékelésével kapcsolatban is fenntartja Poljácov korábbi véleményét, kifejtve, hogy míg 1917—1920 között csökkent a kulákok és a bér munkások száma, addig 1921-től ismét emelkedni kezdett, s ez a jelenség arról tanúskodik, hogy a nep-korszak senmiképpen sem tekinthető — bizonyos azonos vonások elismerése mellett — az agrárforradalom teljesértékű folytatásának.

A Poljácov—Danyilov vita során felmerült problémák eddig még nem nyertek végleges megoldást. A Voproszi Isztorii folyóirat szerkesztősége az 1963. évi 2. számban megjelent rövid vitazáró közleményében kifejezi azt a meggyőződését, hogy a véleményesere feltétlenül hasznos volt, s a korszak szakemberei által végzendő mélyenszántó kutató és elemző munka rövidesen előbbre fogja vinni e kérdéskomplexum tisztázását.

*

Visszatérve a tudományos ülészakon felmerült egyéb kérdésekre, megállapíthatjuk, hogy azok távolról sem váltottak ki a Poljácov—Danyilov vitához mérhető visszhangot, s ebből következően a Voproszi Isztorii is meglehetősen szűkszavúan emlékezett meg róluk: A megjelent közlemény alapján az alábbiakban foglalhatjuk össze az ülészakon felmerült egyéb kérdéseket:

1. A társadalmi-gazdasági viszonyok jellege és alakulása a szovjet faluban a kollektivizálásig.

A vita résztvevői hangsúlyozták, hogy a kutatás e témakörrel kapcsolatban csak az elmúlt esztendőben vette kezdetét, s a fő figyelmet egyelőre a következő kérdések tisztázására kívánják fordítani:

a) a termelési viszonyok értékelése a kollektivizálás előtti faluban (kapitalista, kispolgári, szocialista, átmeneti viszonyok);

b) a középparaszti gazdaságok termelési viszonyainak speciális vonásai, társadalmi arculatuk;

c) az egyéni parasztgazdaságok fejlődési körülményei a forradalom előtt és után,

d) a forradalom előtt feudális-patriarchális viszonyok között élt (főleg közép-ázsiai) parasztság s az egyes, viszonylag elmaradottabb köztársaságok agrárproblémái.

Vitaismertetésében Danyilov megjegyezte, hogy a fenti kérdésekben sikerült a résztvevőknek meglehetősen egyértelmű elvi álláspontot elfoglalni, s így legközelebbi feladatul a megfelelő történeti munkák megírását tűzték ki.

2. A mezőgazdaság szocialista átalakításának problémái.

A vita résztvevői megállapították, hogy bizonyos részeredmények mellett igen sok a csak kevéssé, vagy egyáltalában nem tanulmányozott kérdések száma e problémakörrel kapcsolatban. A felmerült legfontosabb kérdések a következők:

a) a parasztság helyzetének változása a termelészövetkezetbe való belépés előestéjén;

b) a termelészövetkezetek és az állami gazdaságok belső szervezete;

c) a mezőgazdaság anyagi-technikai bázisa a kollektivizálás idején s ezt követően;

d) a kollektivizálás lefolyása 1931 végén;

e) az egyéni parasztgazdaságok helyzete a kollektivizálás idején;

f) a falusi tanácsok tevékenysége;

g) az SzKP programja a kollektivizálás üteméről és határidejéről, a baloldali túlkapások előidézői és felelősei;

h) a mezőgazdaság szocialista átalakításának periódizációja;

i) a parasztság megváltozott társadalmi arculata a kollektivizálás után;

j) a Lenin által kidolgozott szövetkezeti terv egyes kérdései;

k) a kulákság mint osztály felszámolása;

l) a korábban elmaradott, valamint a balti területek mezőgazdaságának szocialista átalakítása.

3. A szovjet mezőgazdaság fejlődése az SzKP Központi Vezetősége 1953 szeptemberi plenumán elfogadott határozat után.

A vita résztvevői egyetértettek abban, hogy e korszak problémáinak kutatása terén eddig csupán a legelső lépések megtételére került sor, a tanulmányok eddig csupán a párt és a kormány politikájának az elemzésére szorítkoztak, s hiányoznak a faluban végbement társadalmi-gazdasági fejlődésre vonatkozó munkák.

*

A tudományos ülészakot ismertető Danyilov végezetül leszögezte, hogy az egyes kérdéscsoportok körül kibontakozó élénk véleménycsere feltétlenül hasznosnak tekinthető a személyi kultusz káros következményeitől megszabaduló szovjet történetírás számára.

P. Mayer Mária